

Vsebina

- 7 Jezik v kotu – ali jezikovni kotiček?
- 9 Kot po olju, kot po maslu
- 12 Na polici ali na namizju?
- 16 Izbira izbora
- 20 Kúga? Kugá!
- 23 Imenitna poimenovanja
- 26 Da ne rečem, da ne omenjam
- 29 V roki golob, na strehi pa jastreb
- 34 Kdo je Jožeta Pučnika?
- 36 Male(n)kosti
- 39 Jezikovno pismo Božičku
pa Dedku Mrazu
- 41 Mravljivo muhanje
- 44 Kdo zna?
- 47 Plesna zaščita
- 49 Slaba zamisel: videti trapasto
- 52 Čigav je lepši, čigav boljši?
- 55 Kemija: seveda slovenščina
- 58 Zakaj
- 60 Bobu bob? Ob steno!
- 62 Jih postavljate?
- 65 Tika taka politika
- 68 Komu je jezikovna politika namenjena?
- 71 Nova članica, stara soseda
- 75 Pri zajtrku
- 78 Nevključitev: vključena
- 81 Zakaj ne po francosko?
- 86 Zakaj ne po slovensko?
- 89 Med dvema ognjema
- 92 Živjo adijo
- 95 Gepardi v savani in sove na zeleni veji
- 98 Napredanje o naprednem
- 102 Nevarne razvade
- 105 Starodobniki pa outsourcing
- 108 Neprostopvoljni glagol za prostovoljce
in prostovoljke
- 112 Iskanje najdenega glagola
- 116 Pralna pismenost
- 119 Zaupanje, prosim!
- 122 Napačno sklepanje in sramežljiv ponos
- 125 Le kaj naj sodi Kopitar?
- 128 Naum pureden ...
- 133 Jezikoslovje in izbira
- 138 V katerem bomo?
- ✚
- 143 Primož Vitez: Iz kota v jezikovno javnost
- ✚
- 147 Tehnične male(n)kosti

Jezik v kotu – ali jezikovni kotichek?

Jezikovni kotichek, kolumnice in rubricice imajo dolgo in močno tradicijo v slovenskem jezikovnem prostoru. Jezikovne strasti se med nami, govorniki slovenščine, pogosto razplamtijo, če že ne javno, pa vsaj za zaprtimi vrati. Med govorniki in poslušalci. Med pisarji in bralci.

Med avtorji in lektorji. Med lektorji in uredniki. Med ženami in možmi, strici in tetami. Nekateri so zelo trdno prepričani, da je njihov jezik najboljši in njihov pogled na jezik najpravilnejši, najpravičnejši. Zato drugim radi vseprek solijo jezikovno pamet – ali jih vsaj ostro kritizirajo. Od slovenistov, še posebej pa od slovenskih jezikoslovcev, ljudje takorekoč mazohistično pričakujejo nenehno neusmiljeno jezikovno pridigo po eni strani, po drugi pa trdna, nedvoumna in neizprosna povelja, kaj se v jeziku sme in mora početi, česa se je treba vzdržati in čemu za vselej odreči. Tako v javni kot v zasebni rabi. Naložena je tudi pokora za zadržane grešnike – javno sramotenje, obtožba narodne izdaje in podobne hude kazni. Nekaterim se zdi to vse skupaj zelo nemoderno – jaz sem že med njimi; tudi če razumem zgodovinske vzroke za tako razmerje do slovenskega jezika in jezikoslovja.

Že v najavi tega koticheka¹ so se lepo zbrali trdovratni klišeji glede rabe slovenščine – neki profesor bo(m) trl jezikovne orehe (torej nekaj, kar ima neužitno lupino in sladko ter hranljivo jedrce), preganjal nepravilno rabo (kaj to je in čemu zares škodi, se niti ne vpraša). Na ta način si bomo skupaj prizadevali za lepši jezik.

Res hočemo lepši jezik?

Prizadevati si, da je nekaj lepše – to je nekaj, kar počnemo nenehno, vsaj v mislih in na papirju oziroma ekranu. V zadnjih desetletjih so se iz

1 Gre za napoved kotichekov na portalu Slovenske tiskovne agencije (STA) septembra 2010.

tega prizadevanja razvile kar cele panoge, z malo nadgrajenim temeljem – prizadevati si, da je nekaj lepše, kot je zares, skratka, ustvarjati videz lepega.

Tako se zgodi, da ginekologinja na specialističnem pregledu svetuje moji prijateljici v najboljših letih in najboljši formi, naj razmisli tudi o obisku plastičnega kirurga (s katerim si seveda deli najeto ordinacijo). *Prosim*, pravi prijateljica, *kaj je pa narobe z mano? Tele vaše obrazne gube bi se dalo krasno poravnati*, reče ginekologinja. *Ampak te gube so jaz, taka sem*, z malce bolj izrazito dikcijo poudari prijateljica. *Gospa*, pouči ginekologinja, *ampak morate v korak s časom! Ja*, pravi prijateljica, *saj grem – in gube so najlepši dokaz za to*.

Meje med resnično boleznijo in drugimi oblikami nezadovoljstva z lastno psihofizično podobo se nam pogosto zabrisujejo – še posebej, če nismo kakorkoli zares in hudo bolni. Pri jeziku in jezikovnih vprašanjih je to vprašanje marsikdaj še bolj nejasno. Kaj je jezikovno res slabega, graje vrednega? Kaj je treba streti, da pridemo do sladkega jedra? Kaj pa je le zadeva drugačnosti okusa in je najboljše zdravilo strpnost in odprtost? Kaj je torej jezikovna ali besedilna bolezen, kaj pa le jezikovna kaprica, vsiljevanje svojega pogleda govoreči in pišočji javnosti v imenu te ali one ideje?

Nekaj jezikovnih zgodb z obeh strani te nejasne meje vam bomo poskusili predstaviti v temle pisanju. Pri tem jezika ne bomo omejili na stanje (ali celo klečanje) v kotu, ampak ga bomo spustili na prosto in mu pustili zadihati.

Kot po olju, kot po maslu

Vprašanje dvojnic (torej parov jezikovnih znakov, ponavadi besed, ki imajo drugačno podobo pa enak pomen ali vlogo) je ena od najpogostejših tem jezikovnih pogovorov med običajnimi ljudmi. Če slišimo nekoga, ki neko besedo drugače naglasi ali uporabi za isto stvar drugo besedo, kot bi jo sami, to marsikdaj opazimo in se zdrznemo – kdo ima prav? Seveda se tega ne sprašujeta (ali se vsaj ne bi smela) Jeseničan in Mariborčan, ko se recimo zaklepetata pri postavljanju šotorov v lucijskem kampu in vesta, da govorita v marsičem vsak po svoje in v tem uživata. To je, vsaj v zadnjem času, običajno sprejeta večkulturnost v našem prostoru. V knjižnem jeziku pa se nam govorcem in govorkam dozdeva, da bi bilo pravzaprav bolje in naravneje, ko bi namesto vse te konkurenčne dvojnosti imeli varno enovitost. Ne torej *dvánajst* in *dvanájst*, ne *oljčno* in *olivno olje*, ne *otvoritev* in *odprtje*, ne *nizkoenergijski* in *nizkoenergetski*, ne *kakor koli* (narazen) in *kakorkoli* (skupaj), ne *želim ti zdravje* in *želim ti zdravja*. Nekaj nas sili, da bi namesto veznika *in* raje imeli med vsemi temi dvojnicami veznik *ali*. In kot v finalu košarkarskega turnirja za svetovno prvenstvo ne moreta zmagati dve ekipi (čeprav sta obe v splošnem gledano dobri), tudi pričakujemo – po turnirskem sistemu – navsezadnje le enega zmagovalca.

Lahko delovanje knjižnega jezika primerjamo s turnirskim sistemom tekmovanja? Le zelo od daleč, se mi zdi. Nobene zares tehtne potrebe ni, da bi se morale vse tekme jezikovnih dvojnic končati z le eno zmagovito obliko. Kako lahko dvojničnost dobi velike razsežnosti, lahko opazujemo recimo na Norveškem – tam imajo zaradi spleta zgodovinskih okoliščin kar dva norveška knjižna jezika, bokmål in nynorsk. Oba sta enakopravna

in uradna, čeprav prvega uporablja bistveno več ljudi. Toda pri jezikovni dvojničnosti gre tudi zares za tekmovanje – saj ima ponavadi vsak element dvojnice svoje zveste podpornike in navijače. Pri takem rivalstvu se ponavadi tehtni in umirjeni argumenti umaknejo vročim strastem. Toda pri navijanju za svoje moštvo ponavadi ni treba ne vem kako podrobno utemeljevati, zakaj zanj navijate, še posebej pri državni reprezentanci ne. Zakaj ste navijali za Slovenijo (ali Angolo) na preteklem košarkarskem svetovnem prvenstvu? Smešno vprašanje, ne? Pa tudi pri tistih, ki navijajo za recimo enega od dveh rivalskih mestnih klubov, ne boste dobili prav trdnih utemeljitev njihove pripadnosti. O ja, navajali bodo, v čem vsem je njihov klub boljši in imenitnejši od drugega, tudi če je doživel v zadnjem času same poraze. Toda to je na ravni argumentov bolj smetana na torti kot pa dobro pečen temeljni biskvit. Za svoj klub se niso odločili zaradi razlogov, ki jih navajajo, ampak svojo pripadnost s temi razlogi samo opravičujejo. Pri jezikovnih dvojnicah je marsikdaj enako. Utemeljitev, da je *oljčno olje* bolje od *olivnega*, ker se je pri nas v Istri zmeraj tudi plodu drevesa oljke reklo oljka, oliva pa da je prevzeta iz romanskega sveta, je vsebinsko gledano precej bosa, čeprav v zadnjem desetletju zelo pogosta – in tudi učinkovita, veliko ljudi jo je sprejelo. Ampak koliko izrazov bi torej morali imeti za *jabolčni kis*, če bi hoteli obdržati vse jezikovne lokalne kolorite slovenskih okolij, kjer kaj takega delajo, in koliko za *krompirjevo juho* ... Protiutemeljitev, da je *olivno* boljše od *oljčnega olja*, ker da je v jeziku dobro ločiti ime ploda od imena drevesa in je zato boljši izraz za plod *oliva* kot *oljka*, je tudi bosa – saj slovenščina tako ločuje le malo dreves in plodov, npr. *jablano* in *jabolka*, *lešnike* in *lesko*, pa še ta je grm in ne drevo. Pri hruškovem žganju nikoli ne dvomimo, ali je pripravljen iz sadja ali drevja ... Meni je kot jezikoslovcu (najbrž pa so zadaj tudi osebni razlogi) bližje *olivno olje*, z utemeljitvijo, da je to v knjižnem jeziku že dolgo splošno uveljavljena zveza, različica *oljčno olje* pa prinaša med govorce slovenskega knjižnega jezika negotovost in nemir. Proizvajalcem in prodajalcem slovenskega *oljčnega olja* pa je ta nemir

kot nebeška mana – takorekoč zastonjsko oglaševanje. Kdo v imenu koga, zakaj in kako bi torej moral določiti, katera zveza od obeh bo zmagala? Precej verjetno je, da se bo to zgodilo samo od sebe, če pa bosta živeli obe, je, verjemite, tudi za to dober razlog, ki se nikakor ne imenuje *neenotnost* ali *nerazvitost* jezika.

Na polici ali na namizju?

Skoraj vsak naravni jezik ima splošno gledano dve vlogi: z njim se lahko sporazumevamo, hkrati pa z njim izražamo sebe in svojo pripadnost. Druga vloga se imenuje identifikacijska ali simbolna vloga jezika. Obe vlogi sta pravzaprav neločljivi, čeprav nista zmeraj enako izraziti. Če govorimo v tujem jeziku, ponavadi z njim ne izražamo svoje pripadnosti, ampak se hočemo predvsem sporazumeti – lahko pa tuji jezik uporabljamo tudi prav zato, da zakrijemo svojo pripadnost: če je nočemo izpostavljati ali (kar Slovenci iz zgodovine še posebej dobro poznamo) če kdo drug nasilno noče, da bi s svojim jezikom javno izražali pripadnost skupnosti, narodu.

Nekatere skupnosti zelo močno čutijo, da so povezane z jezikom, druge precej manj. Angleško govoreča skupnost sicer zelo dobro čuti svojo povezanost z jezikom, vendar ne toliko v simbolni, temveč v vlogi sporazumevalnega udobja in vlogi moči: tistemu, ki mu je angleščina prvi jezik, je na svetu današnje dni sorazmerno lahko, saj je precej verjetno, da bo povsod po svetu našel koga, s katerim se bo lahko sporazumel v svojem jeziku – in davek, da marsikje sliši svoj materni jezik v precej posebni in nenavadni podobi, se ponavadi angleškemu govorcu zdi čisto sprejemljiv in komaj omembe vreden. Evropske narodne skupnosti so – razumljivo – kar precej močno simbolno povezane z jezikom; tega se vsaj na papirju in v grobem zaveda tudi sodobna evropska politika, tako na državni kot na skupni evropski ravni. Slovenski govorci smo pri zavedanju simbolne vloge svojega jezika kar močni (čeprav drži, da marsikdaj ne znamo poskrbeti za ureničevanje svojih pravic, možnosti in zmožnosti.) Toda včasih pozabljamo, kako zelo je simbolna vloga jezika povezana z njegovo sporazumevalno,

praktično vlogo. Jezik ni narodna noša ali narodna jed, ni nekaj, kar bi uporabljali samo ob tistih priložnostih, ko hočemo posebej izraziti svojo pripadnost skupnosti. Jezik – če je z njim ter s skupnostjo, v kateri živimo, vse v redu – uporabljamo vsak dan. Več ko lahko s svojim jezikom naredimo, bolj smo nanj navezani, bolje se v njem počutimo.

Nevarnost pretiranega poudarjanja simbolne vloge jezika na račun njegove sporazumevalne vloge lahko opazimo tudi v slovenskem jezikovnem načrtovanju, torej pri vseh dejavnostih, ki usmerjajo podobo jezika in njegovo rabo v skupnosti. Temeljna dela, ki jezik opisujejo in predpisujejo, so obsežna, precej draga (v zadnjem času so sicer nekatera hvalevredno končno dostopna tudi prosto na spletu, sprva sta to bila Slovar slovenskega knjižnega jezika in Slovenski pravopis, od 2014 naprej je na portalu Fran dostopno vse več tistega, kar nastaja pri ZRC SAZU) in uporabniku ne ravno prijazna, nastajajo dolgo in so ob času izida že v marsičem zastarela. Narejena so bolj za *jezik* kot za govorce. Priročnike večinoma uporabljajo samo tisti, ki se z jezikom ukvarjajo poklicno, oziroma drugače – tisti, ki tehtajo in popravljajo jezik in besedila drugih govorcev; predvsem so to lektorji in prevajalci; po bežnih anketah v jezikoslovnem diplomskem seminarju na ljubljanski slovenistiki lahko sklepamo, da še slovenski novinarji jezikovnih priročnikov največkrat ne uporabljajo, saj se pri svojem delu večinoma zanašajo na lektorja, ki jim odpravi napake. Kot učinkovitega pripomočka pri tvorjenju besedil pa npr. Slovarja slovenskega knjižnega jezika niti ne znajo uporabljati, saj je to zaradi njegove strukture zares težko in jih tega tudi nihče ni naučil. Še celo učitelji in učiteljice po anketnih podatkih ne segajo ravno pogosto po jezikovnih priročnikih.

Med tistimi govorcami slovenščine, ki niso poklicni tvorci besedil, je bila vsaj do nedavnega precej razširjena navada, da je nek priročnik za slovenski jezik treba kvečjemu *imeti*, ne pa ga uporabljati. Z nakupom in imetništvom priročnika se simbolno poklonijo simbolni vlogi jezika (v marsikaterem gospodinjstvu za to vlogo zadošča že posamezna knjiga v slovenščini).

2 Kolumna je bila objavljena, preden sta nastala oba predloga novega slovarja slovenskega jezika: prvega so leta 2013 pripravili Simon Krek, Iztok Kosem in Polona Gantar in je objavljen na spletni strani Predloga slovarja sodobnega slovenskega jezika (http://sssj.si/datoteki/Predlog_ssj_v1.1.pdf, dostopno septembra 2017). Drugi, Koncept novega slovarja slovenskega knjižnega jezika, pa je nastal v okviru ZRC SAZU leta 2015 (<http://www.fran.si/novi-sskj>, dostopno septembra 2017).

Zato ni čudno, da se v slovenskem prostoru sorazmerno dobro prodaja tudi Slovenski etimološki slovar (v več izdajah) pa Slovar tujk (v več različicah). Seveda dobra prodaja takih jezikoslovnih del sama po sebi nikakor ne more biti slaba stvar. Toda še posebej prvi, Etimološki slovar, je na ravni sporazumevalne vloge jezika res neuporaben. Na ravni simbolne pa pride prav. Prvič kot artefakt na polici; bolj zahtevnim častilcem slovenskega jezika seveda pride prav tudi pri črpanju prestižnega simbolnega vedenja o besedni (pra)zgodovini slovenščine – in zgodovina je zelo močan generator jezikove simbolne funkcije. Slovar tujk ima poleg omejene sporazumevalne vloge (govorci si z njim vendarle lahko pojasnijo kakšno neznano jim besedo) tudi očitno simbolno uporabnost: govorce lahko posvari, kaj v jeziku nima čisto prave domovinske pravice. Slovar tujk je itak zanimiv paradoks – kako naj uporabniki jezika vedo, kaj je v jeziku tujka in kaj ne? Očitno gre za naslednjo domnevo: če govorci slovenščine česa ne razumejo, je to najverjetneje tuja oziroma izposojena beseda. Seveda stoji ta domneva na trhljih nogah – utemeljena je z nekritičnim poudarjanjem simbolne vloge »domačega« jezika. Pogosto je namreč celo obratno: čisto dobro razumemo neko že utečeno izposojenko, njena poslovenjena različica pa nam je nerazumljiva in tuja. Nastala je ne iz sporazumevalnih, temveč iz simbolnih razlogov. In v marsičem iz simbolnega vzgiba nastane vsak slovar tujk – pa seveda tudi iz želje po zaslužku, kar je s simbolnim vzgibom tesno povezano. Ali ni pri potrošništvu nasploh tako, da ne moreš dobro prodati tistega, kar ljudje *res* potrebujejo, temveč tisto, kar *mislijo*, da potrebujejo?

Če natanko premislimo, bi bil govorcem slovenskega jezika potreben samo en dober enojezični slovar (z dvo- in večjezičnimi je druga zgodba), ki bi jim prišel prav pri tvorjenju in razumevanju pisnih in govornih besedil.² Slovar bi jim moral kar se da jasno reševati predvsem njihove sporazumevalne zadrege; hkrati pa bi jih nevsiljivo opozarjal tudi na simbolno vlogo jezika in jo utrjeval. Slovar bo temeljil na zanesljivih podatkih o

raznovrstni rabi sodobne slovenščine. Moral bo biti dovolj poceni, da si ga bosta lahko privoščila takorekoč vsak govorec in govorka slovenščine; s slovarjem se bojo spoznali že v šoli in nato jih bo spremljal vse življenje. V spletni različici bo moral biti tak slovar prosto dostopen, še posebej, če bo nastajal z javnim denarjem. S sodobno tehnologijo je mogoče slovar krasno prilagoditi različnim skupinam uporabnikov. Aktualnost slovarja bo zagotovljena tudi s tem, da bo na nekaj let izhajala posodobljena različica z obnovljenimi podatki o sodobnem slovenskem jeziku; nekoliko pogosteje na spletu in na elektronskih nosilcih, malce redkeje v knjižni različici. Je tak slovar že na obzoru? Je, vendar je na poti še precej čeri. Najostrejše se zdijo finančnega značaja – kar je najbolj žalostno. Ljudje z denarjem namreč razumejo simbolno vlogo jezika predvsem takole: zanj se ne splača čisto nič plačati. Celotako, ko bi se lahko naložba dolgoročno čisto oprijemljivo oplemenitila ... Seveda pa to ni le vprašanje denarja, ampak družbenih in še kakšnih razmerij. Kot je nekoč na neki konferenci v Kopru pripomnil valižanski jezikoslovec Collin Williams: za mostove se v družbi zmeraj najde investicijski denar, za učinkovite jezikovne pripomočke pa zelo težko. Zakaj? Najbrž tudi zato, ker se na mostovih imena zaslužnih lahko napiše z veliko večjimi črkami, bodisi v kovini bodisi izklesane v kamnu, kot pa v kakem slovarju ...